

УДК: 329:324(436),,2008”

© *Віталій Семенко*
(*м. Чернівці*)**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСТРОКОВИХ ВИБОРІВ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ В 2008 Р. ДЛЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ АВСТРІЇ**

В статті досліджуються особливості дострокових парламентських виборів до Національної ради 2008 р., та основні причини успіху ультраправих політичних партій. Детально проаналізовано основні результати, висновки видатних політологів, експертів, які займалися дослідженням політичних партій. Також показано зв'язок політичних партій, як демократичного інститута посередництва між громадянським суспільством і державою. Виявлено основні причини поразки великих партій. Як підтверджує світовий досвід, важливу роль у процесах змін сучасного світу відіграють політичні партії, тому також віддзеркалено їх роль в період політичних, економічних криз.

Ключові слова: політична партія, політична система, парламентські вибори, популізм, політичний лідер.

Віталій Семенко. Сравнительный анализ результатов досрочных выборов в национальный совет в 2008 г. для политических партий Австрии. В статье исследуются особенности досрочных парламентских выборов в Национальный совет 2008 г., и основные причины успеха ультраправых политических партий. Детально проанализированы основные результаты, выводы выдающихся политологов, экспертов, которые занимались исследованием политических партий. Также показана связь политических партий, как демократического института посредничества между гражданским обществом и государством. Выведены основные причины поражения крупных партий. Как подтверждает мировой опыт, важную роль в процессах изменений современного мира играют политические партии, поэтому также отражено их роль в период политических, экономических кризисов.

Ключевые слова: политическая партия, политическая система, парламентские выборы, популизм, политический лидер.

Vitalij Semenکو. Comparative Analysis of Early Election's Results to the National Council in 2008 for Political Parties of Austria. The article deals with the peculiarities and basic features of early parliamentary elections to the National council in 2008, and principal causes of success of the ultra-right political parties are investigated. The basic results, conclusions of outstanding political scientists, experts, who were engaged in research of political parties are in details analyzed. Also connection of political parties, as democratic institute of intermediary between a civil society and the state is shown. Principal causes of defeat of the big parties are revealed. As confirms global experience, the important role during changes of the modern world is played by political parties, therefore also is shown their role during political, economic crisis.

Key words: political party, political system, parliamentary election, populism, political leader.

Останні дострокові парламентські вибори в Австрії, які відбулися 28 вересня 2008 р., не сприяли виходу цієї альпійської держави з політичної кризи. У вирі політичної кризи в Україні пересічному громадянину напевно видається стабільнішою політична ситуація в Європі, де все спокійно і вибори там відбуваються без сенсацій. Для парламентської демократії, якою є Австрія, дострокові вибори доволі буденне явище, хоча можуть приносити великі несподівані результати. Особливості партійної, виборчої системи, та їх вплив на політичну систему Австрії у своїх працях досліджували А. Пелінка, Ф. Плассер, П. Ульрам, Х. Дахс та ін. Серед вітчизняних дослідників політичних партій слід відзначити М. Примуша, А. Романюка, Ф. Рудича, В. Шаповала, Ю. Шведу, та ін. Виходячи з актуальності та досягнень вітчизняного і зарубіжного досвіду дослідження політичних партій, автор ставить за мету проаналізувати останні дострокові парламентські вибори в Австрії. З огляду на поставлену мету, автор визначив такі дослідницькі завдання: висвітлити основні результати для парламентських політичних партій, розглянути основні причини успіху ультраправих політичних партій в Австрії.

Традиційні великі політичні партії: Соціал-демократична партія Австрії (СПА) та Австрійська народна партія (АНП), які разом перебували в правлячій урядовій коаліції, втратили голоси виборців, отримавши досить низькі результати, яких вони не мали ще з часів закінчення Другої світової війни. Партійна система Австрії, яка склалася після 1945 р., тривалий час перебувала під великим впливом різних явищ, а саме, слід зазначити, що післявоєнний розвиток подає конкретний приклад ефективної соціально-орієнтованої ринкової економіки¹. Стосовно розвитку партійної системи, то, на наш погляд, можна визначити такі з них: поперше, надзвичайно міцні позиції двох домінуючих партій СПА та АНП; по-друге, досить сильно виявлена як суспільний та політичний фактор – система соціального партнерства².

Трохи пізніше ніж у Німеччині, партійний ландшафт Австрії із середини 1980-х рр. ХХ ст. також зазнав істотних змін. До цього періоду домінували соціалістична й відповідно з початку 90-х рр. ХХ ст. СПА й АНП. Як третя партія існувала ліберальна національно-консервативна партія, а саме Вільна народна партія Австрії.

Між 1947 і 1999 рр. обидві великі політичні партії СПА та АНП управляли країною переважно у великій коаліції. Не в останню чергу із цієї ж причини ця форма формування уряду принесла

найменування *демократія згоди* для політичної системи Австрії. Якщо обом партіям вдавалося одержати на виборах у Національну раду в 1979 р. 93% виборців, то цей відсоток голосів упав протягом наступних 20 років на 60,1% на парламентських виборах в 1999 р., зауважив політолог Б. Хофф³.

З підйомом та ростом популярності Й. Хайдера, який став домінуючою фігурою в АПС, а також переорієнтації партії від академічних прошарків суспільства до робітників і безробітних, ця політична сила, починаючи із середини 80-х рр. ХХ ст. змогла отримати значну частку підтримки від виборців, які симпатизували СПА й АНП.

Крім того, СПА повинна була віддати голоси новій політичній партії Зелених. Значно раніше соціал-демократам Німеччини довелося теж пережити щось подібне із утворенням тутешніх Зелених на федеральному й земельному рівні.

У той час як австрійським Зеленим потрібно було приблизно 15 років, щоб подвоїти їхню частку голосів з 4,8% (1986 р.) на 10% (2002 р.), АПС вдалося за 4 періоди парламентських виборів набрати фактично експонентний ріст голосів від 5,0% (1983 р.) більш ніж 9,7% (1986 р.) і 22,5% (1994 р.). Кінець цього розвитку не можна було передбачати.

На фоні гострих соціальних, економічних проблем політики правлячих політичних партій за останні 18 місяців вони демонстрували народу в основному змагання за марнославством, взаємні протиріччя та невміння приймати рішення. За формулюванням провідних політологів, виборець хотів *привнести свіжий вітер у парламент, а породив шторм*⁴. Соціал-демократи отримали 29,3% голосів. Соціал-демократам не допомогло ні те, що партія йшла на вибори під керівництвом нового, харизматичного і, здавалося б, популярного політичного лідера Вернера Файманна, ні низка прийнятих напередодні виборів соціальних заходів: скасування плати за навчання в державних ВНЗ і збільшення дотацій для сімей із низьким рівнем прибутку, – зазначає Ю. Райхель⁵. Буквально розгромними підсумки виборів стали й для колишніх партнерів соціал-демократів – АНП, хоч вона отримала другий результат – 26% голосів. Лідер народників Вільгельм Мольтерер, прозваний *Священником Уіллі* за монотонну манеру говорити, визнав, що підсумки голосування виявилися для його партії *болісними та дуже драматичними*⁶.

Ультраправі змогли стати найбільш динамічною й серйозною політичною силою в Австрії, – сказав РБК daily директор Інституту глобалізації й соціальних рухів Борис Кагарлицький. На його думку, цей успіх – насамперед результат розвалу соціал-демократії, що була в Австрії протягом десятиліть домінуючою силою. Провина в значній мірі лежить на самих соціал-демократах, які перестали бути робочою партією й перетворилися в ще одну

ліберальну партію *освіченої буржуазії*. Тому робітничий клас перестав голосувати за соціал-демократів і гойднувся до край правих, – уважає експерт. На його думку, так буде відбуватися скрізь у Європі, де немає серйозної альтернативи ліворуч від соціал-демократів⁷.

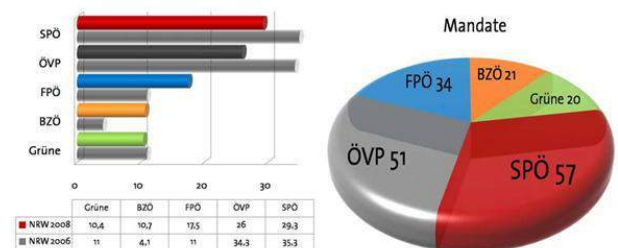
Соціал-демократи й народники фактично пропонують дві версії неоліберального проекту, – вважає Б. Кагарлицький. Тому протестні голоси йдуть до ультраправих. Сам по собі проект Європейського союзу, до якого входить Австрія, будується саме на неоліберальній базі. Він передбачає максимум можливостей для вільного руху капіталу й робочої сили усередині ЄС, при цьому обмежуючи можливості держави впливати на економічну й політичну ситуацію. У той же час австрійські націоналісти закликають до виходу Австрії із шенгенської зони й закриття кордонів перед іноземцями. І дана точка зору буде знаходити усе більше прихильників у зв'язку з розростанням світової економічної кризи й подальшою неконтрольованою міграцією⁸.

Тріумфуючими ж переможцями цих виборів можна повністю вважати дві ультраправі партії – Австрійську партію свободи (АПС) і Союз за майбутнє Австрії (СМА). Обидві політичні партії пов'язані з ім'ям колишнього відомого ультраправого націоналіста Йорга Хайдера, які набрали відповідно 17,5% та 10,7% голосів виборців.

Для порівняння наведемо порівняльні результати парламентських виборів у 2006 р. та 2008 р. Так у 2006 р. маємо такі результати: СПА: 35,3%, АНП: 34,3%, Зелені: 11,0%, АПС: 11,0%, СМА: 4,1%. Кількість виборців, які мають право голосу: 6.107.686; жіночої статі 3.197.989 чоловічої статі: 2.909.697. Участь у виборах: 78,5%, недійсних голосів: 85.454, дійсних голосів: 4.708.281. У 2008 р. маємо наступні результати: СПА: 29,3%, АНП: 26,0%, АПС: 17,5%, СМА: 10,7%, Зелені: 10,4%. Кількість виборців, які мають право голосу: 6.333.109; жіночої статі 3.301.424; чоловічої статі: 3.031.507. Участь у виборах: 78,8%, недійсних голосів: 103.643, дійсних голосів: 4.887.309.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз виборів до Національної ради 2006-2008 рр.

Як ми бачимо з табл.1. вихідні результати дострокових парламентських виборів 2008 р. нагадували фатальний кінець 90-х рр. ХХ ст.: послаблена,

суперечлива велика коаліція, про яку стверджували навіть їхні власні протагоністи, що вона ні до чого не призведе. До того ж яскраво виражений настрій протесту серед населення країни, що підхоплювався засобами бульварної масової інформації. Проте, інакше ніж у 1999 р. цього разу картина крізь призму появи ряду маленьких партій обіцяла бути більш строкатою й заплутаною – вважають П. Хаск, А. Ковар, В. Очтовіц, А. Зігль⁹. Як і припускали багато політологів Велика коаліція отримала 28 вересня 2008 р. разом 55,3% голосів виборців. З 29,3% В. Файманн отримав 57 мандатів для СПА в Національній раді та зрозумів, що майже кожен п'ятий виборець від парламентських виборів 2006 р. повернувся спиною до СПА. Ще жакливішою була картина в АНП, що втратила з політичним лідером Вільгельмом Мольтерером більш ніж 8% та опинилася на історичному низькому рівні 26%, отримавши 51 мандат. Потенціал протесту виражався в першу чергу в тім, що розчаровані виборці залишалися у день виборів вдома. Правопопулістські політичні партії забезпечили собі перемогу, як і наприкінці 90-рр. ХХ ст. У такий спосіб політичний лідер АПС Хайнц-Христіан Штрахе забезпечив 34 мандати для своєї політичної сили, зумів отримати передусім численні голоси виборців зі СПА, розчаровані виборці АНП сприяли в першу чергу колишньому політичному лідеру СМА Й. Хайдеру майже на 10%, та набравши 21 мандат. Зелені набрали 10,4%, та відповідно 20 мандатів¹⁰. І хоча значні розбіжності між АНП та СПА призвели до дострокових парламентських виборів, цим великим партіям вдалося домовитися та утворити велику коаліцію, бо жодна з цих партій не хотіла об'єднуватися ні з однією з ультраправих сил.

Аби зрозуміти причину феноменальної популярності Й. Хайдера в Австрії впродовж 1990-х рр. та непохитну віру населення федеральної землі Каринтії в свого багаторічного губернатора, слід пам'ятати, що народ любить отримувати прості відповіді на складні запитання. У наш безславний плутократичний час глобалізації, толерантності та верховенства прав людини це – рідкість. Тим більше, коли публічний політик, який не боїться торкатися таких проблем, займає безкомпромісну позицію. Харизматичний і телегенічний Й. Хайдер зумів на хвилі народної підтримки підвестися до вищих щаблів державної влади на фоні побоювань австрійців втратити свою Батьківщину перед навалю чужинців, Фальшива псевдонаціональна риторика без серйозного ідеологічного підґрунтя обертається на практиці звичайним конформізмом. В результаті, виборці, які голосували за правих радикалів як за останню надію на краще життя та єдину реальну альтернативу гнилому демолібералізму, розчаровуються, і то надзвичайно стрімко. Фактично у таких партій немає права на помилку: будь який відступ від обраного курсу, пом'якшення за-

надто радикального іміджу, компроміс із домінуючими елітами, які ще вчора були *космополітичними прислужниками світового уряду*, а сьогодні виявляються партнерами по коаліції – все це є смертним вироком для подальших перспектив. Праворадикали виглядають переконливо в ролі *крутих хлопців* з суворими поглядами, які не бояться говорити у вічі гірку правду та захищають простих громадян з-поміж титульної нації проти корумпованих чиновників і знахабнених непроханих гостей з Азії чи Африки – зауважив Ю. Михальчишин¹¹.

Значні успіхи АПС так само як відносно стагнацію Зелених можна було вгадати ще на початку виборів, ситуація цих обох партій мало змінилася в період виборчої кампанії. СМА виграла протягом передвиборчої боротьби усе більше в динаміці й схваленні серед електорату країни.

Результати дострокових виборів для керованості Австрії стало можливим оцінити вже через декілька годин після закриття виборчих пунктів тільки в грубих контурах. Більш виразною є оцінка й фокусування уваги на тенденції й зразках австрійського виборчої поведінки.

Досить цінними є висновки дострокових парламентських виборів добре знайомих австрійських політологів Фрітца Плассера та Петера А. Ульрама. Зсилаючись на наші дані виборна неділя 28 вересня 2008 р. була фактично *deja vu* сумбурних виборів до Національної ради в 1999 р. Не тільки співвідношення голосів між політичними партіями, але й тенденції у виборчій поведінці окремих груп виборців нагадують ситуацію в 1999 р. У такий спосіб АПС стала знову найсильнішою партією серед 30-літніх виборців. Отже найбільші збитки отримали СПА й АНП саме серед молодшого виборчого покоління. Також серед робітників АПС є знову найсильнішою політичною партією. І АПС і СМА разом серед кваліфікованих робітників досягли абсолютної більшості, як і в 1999 р.

У період передвиборчої боротьби домінували тематично більш-менш поляризовані теми такі як політика до іноземців, міграції й злочинності відіграли в тематичній свідомості виборців досить вагому роль, яку потрібно пов'язати безпосередньо з неабиякими успіхами АПС.

У той час як СПА змогла знайти зі своїми темами передвиборчої боротьби – навіть якщо й слабкий – резонанс серед її тематичних цільових груп, АПС не вдалося ні визначити чітко теми передвиборної боротьби ні показати відповідну компетенцію в центральних економіко-політичних вимогах електорату. Схожу тематичну безконтурність можна констатувати також в окремих центральних темах Зелених, чим і частково можна пояснити їхню слабку мобілізацію.

Серед оцінок численних коментаторів орієнтовані на кандидата виборні мотиви відіграли порівняно важливу роль. Так, взагалі можна виокремити

особисті харизматичні якості кандидата, вони концентрувалися в першу чергу в СМА й в слабшій формі в СПА й відповідно Зелених. Особистість головного кандидата АНП змогла мобілізувати, мабуть, тільки маленьку частину електорату АНП.

Незалежно від тем і особистостей серед численних виборців склався розповсюджений скепсис до ЄС через редакційні подання газети Кроненцайтунг, що й викликало безсумнівне загострення політичної ситуації. Все-таки 17% електорату є винятковими читачами саме цієї газети. Оцінка політичної, суспільної дійсності в Австрії створюється істотно редакторською лінією газети Кроненцайтунг. Тематична структура та оцінювання впливають щонайменше побічно в такий спосіб на поводження виборців¹².

Успіх націоналістів став можливим на тлі кризи традиційних австрійських партій: АНП і СПА. У складній ситуації глобальної економічної кризи й гострої проблеми з нелегальною міграцією, що привело до росту протестних настроїв у суспільстві, що виразилося, з одного боку, у падінні явки виборців, а з іншого боку – у рості популярності крайніх націоналістів. Успіх австрійських ультраправих надалі повторять і інші країни ЄС, де все наростає невдоволення існуючим положенням, – вважає П. Захаров¹³.

Незважаючи на те що ультраправі в Австрії свідомо відмежовуються від обвинувачень у фашизмі, хоча в ідейному плані вони все-таки є спадкоємцями німецьких націонал-соціалістів. Вони йшли на вибори під гаслами *за народ, але проти соціалістів*. Свідомо відкидаючи помилкову політкоректність традиційних партій, вони виразили готовність активно обговорювати й *вирішувати* проблему міграції в Австрії. Зрозуміло, що швидкі зміни в національному й релігійному складі суспільства лякають пересічного громадянина Австрії, однак соціал-демократи й народники відмовляються навіть обговорювати назрілу проблему. У підсумку на цих виборах вони одержали найгірші показники з 1945 р.¹⁴

Великим партіям закидають, що вони втратили контакт із реальністю. Заглиблені в пошук взаємного компромату, керовані піарниками хадеки й соціал-демократи не займалися проблемами молодих випускників ВНЗ, які шукають роботу, чи самотніх матерів. Несподіванкою для політиків стало, що головною темою виборчої кампанії не буде ставлення до ЄС чи нелегальних іммігрантів, а шаленіюча дорожнеча¹⁵.

Польський політолог Пьотр Бурас вважає, що проблемою Австрії є не політична система, а суспільство, яке щиро ненавидить політичний істеблішмент, втілений у великій коаліції СПА та АНП. І саме воно податливе на антиєвропейську чи антиіммігрантську риторику. Австрійці ніколи не любили ЄС, це одна з найбільш євроскептичних країн

Європи. Так постава зумовлена історією глибоко вкоріненого націоналізму. Австрійці – це дуже молода нація, яка має постійне відчуття оточеності, а водночас демонструє велику національну пику. Інша причина – це специфічний статус, який мала Австрія, – її нейтральність і дистанціювання від конфліктів. Для австрійців власне в цьому полягає таємниця їхнього добробуту. Саме тому австрійцями легко показати ЄС як ворога, якого можна звинуватити у будь-якому злі. Австрійці дуже пристойно ставляться до іммігрантів, добре собі радять із інтеграційною політикою чи політикою надання притулку. Але можна зрозуміти, що 9 мільйонів австрійців бояться навали іммігрантів. Там немає великих метрополій, як Берлін чи Гамбург, які спокійно можуть умістити людей різного походження. Можна сказати, що останні вибори стали цезурою в історії австрійської демократії. Починаються часи великої політичної нестабільності. Правими можуть виявитися ті австрійські політологи, які ворожать Австрії італіанізацію – постійні урядові кризи, позачергові вибори, зростаюча популярність правих екстремістів¹⁶.

Прірва інтелектуальної і моральної деградації розділяє людиноненависників і нормальних людей, які прагнуть зберегти свою самотність у каламутних хвилях глобалізованого океану біологічної маси, який захлиснув Європу. У їхньому цілком суб'єктивному світосприйнятті праві сили є однозначно негативним явищем, оскільки вони заважають легко, життєрадісно й розкуто брехати про причини кризових явищ сучасності та паплюжити славетну історію Європи, придушують тваринні споживацькі інстинкти і прищеплюють патріотичні ідеали підростаючому поколінню корінних європейців¹⁷.

Непогоду для політичної еліти створили насамперед молоді виборці. В Австрії вперше можна було голосувати з 16-літнього віку. Політики етаблєтованих політичних партій, *просуваючи* у парламенті закон, що знижує виборчий ценз, розраховували в такий спосіб зміцнити саме свої позиції. Воно й зрозуміло: у школах Австрії, так само як і в Німеччині, що відіграє важливу роль серед вчителів покоління 60-х рр. ХХ ст., а вони в свою чергу, як вважали політики, проведуть відповідну роботу з підлітками. Але ці розрахунки, як бачимо, не виправдалися. Старіюче покоління студентів кінця 60- початку 70-х рр. ХХ ст. для сьогоденної молоді зразком уже не є. Х. Штрахе вдалося отримати серед молоді найбільшу підтримку. За даними соціологів, у чоловіків, які є молодшими 30-ти років АПС найулюбленіша політична партія. Майже кожний 3 молодий чоловік і кожна 5 молода жінка Австрії проголосували за партію Х. Штрахе. Етаблєтовані партії, які нічого не можуть запропонувати народу у наростаючій фінансовій та економічній кризі, при зниженні добробуту та соціальних стан-

дартів для населення Австрії й безперспективності для молоді, буквально плюють отрутою убік виборців патріотичних партій. Вони називають Х. Штрахе та Й. Хайдера *ультраправими, популістами* і т.п., хоча той же Й. Хайдер у своїй політиці в Каринтії домігся більших соціальних успіхів. У цій федеральній землі ціна на пальне нижче, ніж в інших землях Австрії, батьки одержують готівку за дітей, а дитячі садки – безкоштовні. Виборців переконало саме це, а не *уміле загравання і популізм*, як підтверджує преса країни. Якщо АПС і СМА вдасться перебороти розбіжності й об'єднатися, чого хочуть і багато рядових членів цих політичних партій, то вони стануть такою ж сильною політичною силою, як соціал-демократична партія. Зараз, після трагічної загибелі Й. Хайдера, потреба об'єднання повинна стати ще нагальнішою, але чи зможе вона безпроблемно здійснитися – покаже час. Немає сумніву, що, якщо б не було жорсткого пресингу з боку ЗМІ й урядових структур, праві у ФРН також домагалися б кращих результатів, ніж сьогодні¹⁸.

Вплив правих політиків і політичних партій останнім часом у Європі справді зростає. При цьому, стурбованість серед європейців з цього приводу зростає ще швидше. Йдеться, звичайно, про крайніх правих. Саме під їхнім впливом в останні роки зафіксовано різкий ухил традиційних консервативних партій вправо. Ці партії частіше почали включати у свої програми запозичені у крайніх ксенофобські, чи навіть шовіністичні лозунги для приваблювання виборців¹⁹.

Таким чином, тенденція успіху ультраправих сил загрожує руйнуванню європейської системи цінностей, серед яких вагоме місце займає повага до прав людини, толерантність, демократичний та поміркований підхід до розв'язання конфліктних політичних ситуацій. Як наслідок можлива невтішна перспектива суперечностей, конфліктів на расовому ґрунті, ініційованих іммігрантами чи їхніми нащадками.

¹ Чебанов С. В. Австрійський путь к рынку / С.В.Чебанов // Мировая экономика и международные отношения. – 1992. – № 10. – С. 80

² Політична система Австрії. – К. : Посольство Австрійської Республіки в Україні, 1999. – С. 3

³ Hoff B–I. Die Ergebnisse der Wahlen am 28. September 2008 – Wahlnachtbericht und erste Analyse [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.benjaminhoff.de/themen/wahlen/.

⁴ Выборы в Австрии: ветер порывистый, переходящий в шторм // Ost-West Panorama Russlanddeutsche Zeitschrift Ausgabe Nr. 11 (137) 7. Jahrgang I 1. November 2008 – S. 6

⁵ Райхель Ю. Німеччина та Австрія правішають [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua>.

⁶ Райхель Ю. Німеччина та Австрія правішають [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua>.

⁷ Захаров П. Фашизм поднимает голову [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbcdaily.ru>.

⁸ Захаров П. Фашизм поднимает голову [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbcdaily.ru>.

⁹ Hajek P., Kovar A., Osztovcics W., Siegl A. Die österreichische Nationalratswahl 2008 und die standortpolitischen Folgen Politische Analyse und Empfehlungen für Unternehmen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.publicaffairs.cc/assets/files/.../WahlanalyseNationalratswahl2008.pdf.

¹⁰ Hajek P., Kovar A., Osztovcics W., Siegl A. Die österreichische Nationalratswahl 2008 und die standortpolitischen Folgen Politische Analyse und Empfehlungen für Unternehmen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.publicaffairs.cc/assets/files/.../WahlanalyseNationalratswahl2008.pdf.

¹¹ Михальчишин Ю. Ультраправі в Європі. Дві історії злету й падіння [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vatra.org.ua/yevropa/ultrapravi-v-yevropi-dvi-istoriyi-zletu-y-padinnya.html>.

¹² Plasser F., Ulram P. A. DIE WAHLANALYSE 2008 Wer hat wen warum gewählt? Presseunterlage Wien, den 29. September 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.members.chello.at/zar.../Analyse_NRW_2008_Plasser_Ulram.pdf.

¹³ Захаров П. Фашизм поднимает голову [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbcdaily.ru>.

¹⁴ Захаров П. Фашизм поднимает голову [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbcdaily.ru>.

¹⁵ Wielński Bartosz T. Wybory w Austrii: skrajna prawica może wejść do rządu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zgroup.com.ua/print.php>.

¹⁶ Wielński Bartosz T. Wybory w Austrii: skrajna prawica może wejść do rządu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zgroup.com.ua/print.php>.

¹⁷ Михальчишин Ю. Ультраправі в Європі. Дві історії злету й падіння. – Режим доступу: <http://www.vatra.org.ua/yevropa/ultrapravi-v-yevropi-dvi-istoriyi-zletu-y-padinnya.html>.

¹⁸ Выборы в Австрии: ветер порывистый, переходящий в шторм // Ost-West Panorama Russlanddeutsche Zeitschrift Ausgabe Nr. 11 (137) 7. Jahrgang I 1. November 2008 – S. 8

¹⁹ Войтюк О. Праві у Європі – quo vadis? – Режим доступу: <http://ukrslovo.org.ua/svit/yevroin-tegratsiya/pravi-u-yevropi-quo-vadis.html>.